

УДК 340.12

Ігор Кривошия,
помічник приватного нотаріуса,
ад'юнкт (аспірант) Національної академії внутрішніх справ,
магістр філософії

ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА
НА ОСНОВІ ФІЛОСОФСЬКИХ ПОГЛЯДІВ
ІММАНУЇЛА КАНТА
(друга частина)

Проблематика цієї статті лежить у площині дослідження різних форм та видів тлумачення правових норм на основі з'ясування і роз'яснення їхнього змісту. У такий спосіб аналізуються предмет і об'єкт, мета та цілі тлумачення, застосовується необхідний методологічний апарат. При цьому система прийомів і засобів тлумачення норм права ставиться в залежність від тих видів та форм, яких воно набуває в процесі надання правових оцінок стосовно різноманітних нормативних актів у юридичній діяльності. В якості зasadничого підґрунтя методологічного аналізу застосовуються положення логіки, яку розробив Іммануїл Кант (1724–1804).

Ключові слова: тлумачення норм права, методологія філософії права, узагальнення теорії і практики, Іммануїл Кант, європейські цінності, захист прав людини.

У попередньому номері ми розглядали питання, пов'язані із загальною характеристикою тлумачення, метою тлумачення і зупинилися на визначенні того, що є його предметом та об'єктом.

Спочатку розглянемо його предмет. Як вважає С. П. Коталейчук, «предмет тлумачення — це те, що підлягає безпосередньому тлумаченню в кожному окремому випадку» (закон, указ, постанова, стаття або навіть окреме слово). На думку С. Д. Гусарєва, предметом тлумачення є норма права. Але С. Д. Гусарев погоджується з твердженням С. П. Коталейчука, що «об'єктом тлумачення є державна воля законодавця, виражена в нормативно-правовому акті», тож ціль тлумачення правових норм, на їхню думку, полягає лише у розумінні волі законодавця, а не в її власній інтерпретації.

Отже, коли виходячи з положень філософії права Іммануїла Канта, було б доцільно дійти висновку про те, що не можна не погодитися з поглядами С. Д. Гусарєва про мету тлумачення, що на цій основі тепер варто продовжити хід дискусійного дослідження питань тлумачення норми права і перейти до розгляду поглядів С. Д. Гусарєва і С. П. Коталей-

чука стосовно того, що є об'єктом тлумачення. Якщо спробувати довести погляди І. Спасибо-Фатєєвої, О. Капліної та Л. І. Чулінди до логічного кінця, то з їхніх точок зору випливають зовсім інші уявлення про ціль тлумачення правових норм, що знаходять своє вираження в іншому розумінні його об'єкта. На їхню думку, об'єктом тлумачення правових норм у механізмі правореалізації не в змозі виступати «державна воля законодавця, виражена в нормативно-правовому акті», оскільки при визначенні цілі тлумачення правових норм необхідно враховувати також зміни умов, в яких застосовується правова норма. При зміні цих умов відбувається і відповідна зміна змісту правової норми, в результаті чого він набуває зовсім іншого значення, ніж те, яке свого часу було вкладене до корпусу правової норми законодавцем. Тобто тлумачення норм права вносить і повинно вносити доповнення і корективи в діючу систему норм або й узагалі його призначення може полягати в тому, щоб за певних умов створювати нові норми права.

На підставі вищезазначеного мета тлумачення правових норм полягає у за-

безпечені правильного та єдино можливого здійснення норми, яка тлумачиться незалежно від змінених умов згідно із загальними принципами у всіх випадках, на які вона розрахована, усуває неясності та можливі помилки, але ціль їхнього тлумачення полягає у з'ясуванні змісту норми права у сучасних умовах і у роз'ясненні того, що розуміють під во-лею законодавця у суспільстві саме за-раз.

Для повної послідовності на основі таких визначень мети і цілей тлумачення правових норм необхідно дати визначення їхнього роз'яснення і з'ясування. Спочатку вирішими питання, пов'язані зі з'ясуванням. Визначальним фактором у сучасних умовах є наявність різних точок зору, — в цьому й полягає суть різниці між предметом і об'єктом з'ясування. Предметом з'ясування у процесі аналізу правових норм у кінцевому випадку буде позиція суб'єкта з'ясування, тобто власна інтерпретація норм права, яка заснована на принципах громадянського суспільства і поваги до точки зору іншої особи, позиція якої постає об'єктом з'ясування. При цьому власна позиція, будучи позицією суб'єкта роз'яснення, для іншої особи постає об'єктом роз'яснення, так само, як об'єктом роз'яснення для суб'єкта роз'яснення буде позиція іншої особи. Отже, з'ясування є внутрішнім розумовим процесом, який не виходить за межі свідомості інтерпретатора і спрямований на встановлення змісту та обсягу норми права, а роз'яснення — це процес тлумачення волі законодавця з позицій усіх зацікавлених сторін, коли обов'язково враховується точка зору кожного, але в результаті вироблено є позиція, яка враховує права людини і цінності громадянського суспільства в цілому.

Враховуючи те, що за своєю формою правові норми являють собою нормативно-правові акти, а за своїм змістом норма права складається з гіпотези, диспозиції і санкції, наше подальше дослідження повинне піти двома шляхами. Спочатку ми виділимо норми права за суб'єктом владних повноважень, яким вони були видані, щоб у такий спосіб проаналізувати роль об'єкта правових норм, яким є воля законодавця, втілена

в нормативно-правових актах, при їх створенні. Далі, відштовхнувшись від суб'єкта, ми перейдемо до аналізу формальних характеристик тлумачення норм права крізь призму об'єкта цього тлумачення, яким є державна воля і, як підсумок, проаналізуємо зміст правових норм, тобто торкнемося проблеми їхнього з'ясування і роз'яснення, а для цього їх розділимо, щоб виділити: 1) умови дії норми права (гіпотезу); 2) юридичні права та обов'язки суб'єктів правовідносин (диспозицію); 3) міри юридичної відповідальності за порушення приписів правових норм (санкцію).

З цього приводу у своїй праці «Критика чистого розуму» Іммануїл Кант постулює, що в процесі застосування певного виду тлумачення необхідно використовувати певний напрям мислення. Форма правового буття при аналізі правової норми знаходить своє втілення в правовій ідеї, яка підлягає тлумаченню, а матерію правового буття становить його зміст. У зв'язку з тим, що у даному випадку ми стикаємося з формою мислення, а не з її змістом, то при аналізі правових норм з точки зору їхньої форми ми повинні використовувати логічну функцію якості наших суджень, оскільки правова ідея є не кількісною, а якісною величиною. Проводити аналіз суджень з кількісної сторони ми будемо лише тоді, коли матимемо справу з їхнім змістом, а поглянемо на них з позицій їхнього співвідношення тоді, коли будемо аналізувати способи їхнього тлумачення.

У Іммануїла Канта була присутня і четверта сторона мисленнєвого процесу (його модальність), проте вона розглядалася ним як схема послідовності логічних кроків аналізу, позбавлена форми і змісту, тому що вона в процесі тлумачення не розширює наші знання про досліджуваний предмет, не додає нічого нового до того, що вже відомо, а лише поглибує логічний рівень його дослідження: отже, модальність допомагає нам уяснити, чи вірним є наше тлумачення в цілому, чи ні. Таким чином, всі види суджень, які ми можемо створити в процесі багаторівневого тлумачення, можуть бути проблематичними, наявними і необхідними. Проблематичними вони можуть бути тоді, коли у нас немає до-

статніх підстав вважати так чи інакше, наявними — тоді, коли у нас наявні для цього підстави, а необхідними вони можуть поставати лише в процесі їхнього переосмислення, тобто тоді, коли у нас для цього виникає певна необхідна потреба, яка змушує нас це зробити. Такою потребою в юридичній практиці завжди є лише зміна обставин, в яких опиняється досліджувана норма права і яка змушує нас переосмислювати наше тлумачення її змісту відповідно до нових умов.

Науковий апарат для вивчення такої норми розроблявся Іммануїлом Кантом з урахуванням того, що у площині переосмислення правової дійсності повинна бути відсутня пряма двозначна логіка, в якій застосовуються лише два критерії істинності, тобто коли ми описуємо міркування стосовно досліджуваного предмета лише у розрізі «вірно» або «невірно». Натомість при цьому неодмінно повинен бути зарахований і третій критерій істинності — тлумачення відповідно до постійно змінюваних умов, коли при аналізі певної норми права ми виходимо з того, що на даний момент з точки зору істинності нічого не можна точно стверджувати про досліджувану норму права, і після цього приходимо до того, що у нас існує можливість забігати наперед і тлумачити відповідно не до тих обставин, які зараз існують, а встановлювати істинність відповідно з тими обставинами, які настануть пізніше. При цьому істинність визначається і в тому, і в іншому випадку за принципом «так» або «ні» (тлумачення буде «вірним» або «невірним»), тільки у першому випадку вибір може робитися один, а в другому — інший. У нашому випадку це значить, що ми ніколи не можемо точно говорити про те, відповідає досліджувана норма права правотворчій волі законодавця чи ні, якщо не залучимо до розгляду аналіз закономірності політичного розвитку правового світогляду, який характеризує правотворчість самого законодавця, тому що, запровадивши незмінність певних принципів і норм права, у змінених обставинах законодавець цим самим встановив вже інше розуміння значного масиву залежних від них багатьох інших правових норм, крім того, при аналізі

багатьох правових норм прямо випливає із тексту закону, що у змінених обставинах законодавець встановив тлумачення тієї чи іншої норми по аналогії з іншими нормами або через призму нових правових ідей.

Гусарєв С. Д. і С. П. Коталейчук поділяють тлумачення за суб'єктом владних повноважень на офіційне й неофіційне. У першому випадку суб'єкт владних повноважень тлумачить офіційно, а у другому випадку неофіційно. Коли нами використовується логічна функція якості суджень, то судження можуть бути стверджувальні, заперечувальні і безкінечні. Тлумачення правових норм є стверджувальним або заперечувальним тоді, коли воно є офіційним. Коли воно відбувається неофіційно, то воно нічого офіційно не стверджує й не заперечує, отже, з якісного боку враховує безкінечну кількість відтінків і граней правової норми, які у правовій дійсності нерозривно переходять одна в одну, що говорить про те, що саме цей вид тлумачення дозволяє нам постійно дотримуватися нових точок зору на досліджуваний предмет і неодмінно враховувати нові умови у випадку, якщо в них предмет правової дійсності по-іншому себе розкриває.

Гусарєв С. Д. і С. П. Коталейчук наводять дещо різні визначення того, що є офіційним тлумаченням. Визначення С. Д. Гусарєва полягає у такому: «Офіційне тлумачення здійснюється компетентним органом чи посадовою особою в силу службового обов'язку і має юридично значимі наслідки» [2, с. 235]. Визначення С. П. Коталейчука таке: «Офіційне тлумачення дається уповноваженими на те суб'єктами — державними органами, посадовими особами, громадськими організаціями, воно закріплюється у спеціальному акті (постанова, інструкція та ін.) та має обов'язкове значення для інших суб'єктів» [5, с. 198]. До цього слід додати, що під громадськими організаціями С. П. Коталейчук при цьому розумів органи місцевої влади, які разом з органами державної влади є органами публічної адміністрації: звідси для нього випливають їхні повноваження створювати норми права.

Відмінність між обома визначеннями полягає в тому, що в другому із них підкреслена роль, яку відіграють спеціальні акти, видані при тлумаченні правової норми, а також особливо наголошено на його обов'язковості. Розкриття ролі цих факторів передбачається в першому визначенні лише при аналізі умов, необхідних для чинності тлумачення правової норми, отже, відкладається на майбутнє, проте принципової різниці між ними немає. Але внаслідок цього другим визначенням все ж таки не охоплюються такі офіційні документи, видані уповноваженими на те суб'єктами, які мають не загальнообов'язковий, а лише дорадчий і консультативний характер, в результаті чого це визначення суттєво програє порівняно з першим.

За характером джерела, з якого тлумачення надходить у юридичному плані, обоє дослідників розподіляють офіційне тлумачення на автентичне і легальне (С. Д. Гусарев додає ще й третій вид — відомче), а за характером його дії — на загальне (нормативне) і казуальне. Незважаючи на зовнішню подібність обох їхніх концепцій, між ними можна побачити і певну відмінність. Вона полягає в тому, що коли С. Д. Гусарев ставить у залежність розподіл видів офіційного тлумачення за характером дії від розподілу видів його тлумачення за характером джерела, то С. П. Коталейчук навпаки ставить у залежність розподіл видів офіційного тлумачення за характером джерела від розподілу видів офіційного тлумачення за характером дії.

За визначенням С. П. Коталейчука, «автентичне (авторське) тлумачення дається органом державної влади, який видав дану норму» [там само, с. 198]. На думку С. Д. Гусарєва, «автентичне тлумачення проводиться тим органом, яким була створена норма права. Воно є найбільш компетентним і авторитетним, оскільки орган, який створив норму, може найбільш точно розкрити її зміст [2, с. 235]. Різниця між ними полягає в тому, що на відміну від поглядів С. Д. Гусарєва позиція С. П. Коталейчука є значно вужчою, оскільки він особливо підкреслює той факт, що норми права видаються і створюються виключно органами державної влади, вважаючи, що інші орг-

ани публічної влади, до яких належать органи місцевого самоврядування, а також органи безспірного судочинства (тобто нотаріату), використовують при правовому регулюванні делеговані їм державою владні повноваження. Проте, оскільки С. Д. Гусарев наводить для автентичного тлумачення більш ширше визначення, це дозволяє при цьому охоплювати навіть і такі випадки, коли органи публічної влади створюють норми права (наприклад, коли посвідчуються у нотаріальному порядку адміністративні договори між органами державної влади і органами місцевого самоврядування), використовуючи для цього не делеговані, а власні повноваження. Зокрема, ми не можемо вести мову про делегованість повноважень органів нотаріату і органів місцевого самоврядування у більшості європейських держав, якщо широке місцеве самоврядування закріплене на конституційному рівні як один із інститутів громадянського суспільства і якщо приватні нотаріуси, які мають статус суддів, відносяться до числа представників «вільних професій».

Незважаючи на те, що обоє дослідників дають однакове визначення того, що є легальним тлумаченням, точки зору іх теж не співпадають. «Легальне — це таке тлумачення правових норм, що дається спеціально на те уповноваженим органом держави», — така є точка зору С. Д. Гусарєва. «Легальне тлумачення здійснюється державними органами, на які покладений обов'язок тлумачити нормативні правові акти незалежно від того, ким вони видані», — вважає С. П. Коталейчук. Проте відмінність між ними розкривається в тому, що С. П. Коталейчук додатково проводить розподіл легального тлумачення на судове і адміністративне.

Цим самим виявляється залежність розподілу видів тлумачення за характером дії від розподілу видів тлумачення за характером джерела у С. Д. Гусарєва, оскільки у С. П. Коталейчука не виникає при цьому необхідності вводити ще й додатково третій вид тлумачення за характером джерела — відомчий, тому що він у нього представлений як адміністративний, в той час як у С. Д. Гусарєва кожен вид офіційного тлумачення розподіля-

ється лише на казуальне і нормативне, а отже, відомче тлумачення не може бути ним представлене ні як різновид легального, ні як різновид автентичного тлумачення. Дійсно, воно знаходиться якраз на межі між загальним (нормативним), сфера дії якого розповсюджується на всі випадки, коли застосовується норма права, і казуальним тлумаченням, сфера дії якого обмежується лише конкретним випадком. «Відомче тлумачення здійснюється керівництвом центральної установи того чи іншого відомства, яке дає офіційну відповідь на запити підвидомчих організацій і підприємств з приводу трактування і застосування окремих нормативних положень. Його сила обмежується сферою діяльності даного відомства» [там само, с. 235].

Нормативне і казуальне тлумачення у С. П. Коталейчука завжди розподіляється на судове і адміністративне, а отже, судовим і адміністративним можуть бути як автентичне, так і легальне тлумачення. Автентичне судове тлумачення — це активищих органів судової влади, а автентичне адміністративне тлумачення — це акти всіх інших органів державної влади, які мають при цьому особливе значення (обмежуються сферою нормативної або казуальної діяльності). Таким чином, з наведених С. П. Коталейчуком поглядів випливає те, що правильніше було б провести розподіл офіційного тлумачення не за характером джерела і не за характером дії, а за характером суб'єкта, тобто за тим органом, який його видає. Тим більше, що такий розподіл цілком логічно випливає з самого визначення офіційного тлумачення, яке він подає, зазначаючи, що воно «дається уповноваженими на те суб'єктами — державними органами, посадовими особами, громадськими організаціями».

Якщо провести детальний і послідовний аналіз, можна виявити, що останній суб'єкт (громадські організації) не був присутній у його визначеннях легального і автентичного тлумачення, з яким ми мали справу вище, де суб'єкти даних форм тлумачення були представлені самими лише державними органами, тож цілком очевидно, що для цього суб'єкта слід створити окремий різновид офіційного тлумачення, що й підтверджує пра-

вильність і послідовність запропонованого щойно правового аналізу.

З точки зору більш широкого підходу було б доцільним розділити всі суб'єкти на уповноважені та неуповноважені, взявши при цьому за основу для визначення неуповноваженого виду тлумачення те визначення, яке було запропоноване С. Д. Гусаревим для неофіційного. «Неофіційне тлумачення — це роз'яснення норм права, яке дається неуповноваженим суб'єктом і тому позбавлене юридичної сили і не тягне за собою юридичних наслідків» [там само, с. 235]. Коталейчук С. П. у своєму визначенні говорить лише про те, що «неофіційне тлумачення — це роз'яснення сутності норм права, яке не носить обов'язкового характеру», тож і в даному випадку він не проводить розподіл тлумачення правових норм за суб'єктом згідно із суттєвими ознаками самого суб'єкта, якими є уповноваженість та неуповноваженість. Звідси його визначення даного виду тлумачення є невдалим і є підстави його не використовувати.

Неофіційне тлумачення розподіляється С. Д. Гусаревим на доктринальне, компетентне (професійне) й буденне, а С. П. Коталейчуком — на повсякденне, професійне і доктринальне, отже, можна вважати, що в цьому випадку їхні точки зору між собою сходяться. Буденне тлумачення здійснюється некомпетентними громадянами, професійне — юристами на професійній основі. Особливе значення має доктринальне тлумачення. Хоча воно так само, як і інші види неофіційного тлумачення, не має юридичної чинності, проте «більше ніж інші впливає на правореалізаційний процес в цілому і правозастосування зокрема», тому що доктринальне тлумачення — це наукове роз'яснення змісту правових норм і «воно ґрунтуються на знанні закономірностей впливу права на суспільні відносини при створенні законодавства, на узагальненні практики застосування правових норм» [5, с. 201]. Таке тлумачення непрямим шляхом впливає на офіційне.

Залежно від рівня значимості воно може бути систематизоване і несистематизоване. Несистематизоване тлумачення наводить лише самі наукові гіпотези та ідеї, а систематизоване виражається в

опублікованих наукових працях, які отримали при цьому загальне визнання і пройшли перевірку на практиці. Таким чином, можна вести мову про те, що неофіційний підхід до практики тлумачення правових норм на низовому рівні реалізується в їхньому буденному тлумаченні, а на рівні доктринального тлумачення, тобто за умов здійснення неофіційного тлумачення при наявності більш високого рівня професійної підготовки, реалізація неофіційних за своєю природою точок зору отримує змогу мати вплив на правовий розвиток держави і громадянського суспільства.

Як підсумок, залишилося сказати, що оскільки обираючи різні види тлумачення, ми маємо на меті якнайкраще проаналізувати зміст правових норм, тобто торкнутися за допомогою визначення мети і цілей тлумачення проблем їхнього з'ясування і роз'яснення, то доцільно буде проаналізувати, в чому полягає відмінність між аналізом змісту правових норм і аналізом їхньої форми, оскільки при розгляді різних видів тлумачення з точки зору їхньої мети і поставлених перед ними цілей стало зрозуміло, що зміст тлумачення залежить від його ви-ду, тобто від його форми. Для цього необхідно перш за все розділити самі правові норми, щоб виділити: 1) умови дії норми права (гіпотезу); 2) юридичні права та обов'язки суб'єктів правовідносин (диспозицію); 3) міри юридичної відповідальності за порушення приписів правових норм (санкцію). У всіх трьох випадках ми бачимо, що результат аналізу змісту правових норм буде полягати в тому, щоб зробити висновок з багатьох засновків (серед яких можна виділити різні умови дії норми права, різні права та обов'язки сторін і різні санкції).

У зв'язку з тим, що у даному випадку ми маємо справу не з формою мислення, а з її змістом, то ми повинні використовувати в процесі тлумачення логічну функцію не лише якості, але й кількості наших суджень. За своєю кількістю судження, за допомогою яких ми можемо тлумачити будь-який зміст, поділяються на загальні, конкретні і одиничні. Загальні судження ми використовуємо тоді, коли робимо висновок на основі такого засновку, який обраний з усієї їхньої кількості саме тому, що він найбільше репрезентує логіку побудови усієї їхньої логічної системи в цілому. Конкретні судження є оберненими до загальних. Ми їх використовуємо тоді, коли робимо висновок на основі певного засновку, який хоча й не репрезентує всю логічну систему засновків, з яких можна зробити певний висновок, проте сам висновок при цьому буде найбільш репрезентативним для усієї логічної системи висновків, які можна зробити з цього засновку. Для такої системи висновків, які можна зробити в процесі тлумачення, цей засновок у свою чергу постане висновком, якщо висновок буде робитися при цьому саме з цієї їхньої логічної системи.

Одиничні судження не є оберненими відносно загальних. Ми їх використовуємо тоді, коли система засновків за своїм практичним значенням є пустою і потрібно шукати якесь інше пояснення того предмета чи явища, яке ми збираємося дослідити, тобто в цьому останньому випадку ми повинні просто розширити систему засновків і долучити до них інші. Таким чином, в кінцевому випадку аналіз змісту полягає лише у розширенні аналізу його форми. Проводити аналіз змісту правових норм, тобто проводити їхнє з'ясування і роз'яснення, ми будемо в наступному номері.

ПРИМІТКИ

1. Авер'янов В. Принцип верховенства права у сфері виконавчої влади : питання теорії та практика реалізації / В. Авер'янов // Право України. — 2010. — № 3. — С. 72—80.
2. Гусарев С. Д. Теорія права і держави : навч. посібн. / С. Д. Гусарев, А. Ю. Олійник, О. Л. Слюсаренко. — К. : Правова єдність, 2008. — С. 231—239.
3. Кант И. Критика чистого разума / пер. с нем. Н. Лосского. — М. : Эксмо, 2009. — 736 с.
4. Капліна О. Поширювальне тлумачення і аналогія кримінально-процесуального закону : проблеми розмежування / О. Капліна // Вісник Академії правових наук України. — 2004. — № 4 (39). — С. 152—162.

5. Коталейчук С. П. Теорія держави та права : навч. посіб. для підготовки до іспитів [для студ. вищ. навч. закладів] / С. П. Коталейчук, П. Я. Пісной. — К. : КНТ, 2011. — С. 195—207.
6. Пономаренко В. Тлумачення деяких аспектів сучасного процесуального законодавства / В. Пономаренко, О. Брусник // Право України. — 2003. — № 12. — С. 73—74.
7. Радзівон С. Проблеми юридичного тлумачення термінів «адміністративний огляд» і «адміністративний обшук» / С. Радзівон // Право України. — 2005. — № 3. — С. 9—13.

Кривошея Ігорь. Толкование норм права на основании философских взглядов Иммануила Канта.

Проблематика этой статьи лежит в плоскости исследования различных форм и видов толкования правовых норм на основе уяснения и разъяснения ихнего содержания. В такой способ анализируются предмет и объект, формальные и содержательные цели толкования, применяется необходимый методологический аппарат. При этом система приемов и средств толкования норм права ставится в зависимость от тех видов и форм, которые оно приобретает в ходе предоставления правовых оценок относительно широкой разновидности нормативных актов в юридической деятельности. В качестве основания методологического анализа используются положения логики, которую разработал Иммануил Кант (1724—1804).

Ключевые слова: толкование норм права, методология философии права, обобщение теории и практики, Иммануил Кант, европейские ценности, защита прав человека.

Kryvoshyyia Ihor. Interpretation of legal norms in philosophical viewpoint of Immanuel Kant.

This article deals with problems in a field of legal research, which are concerned with the study of impact of different roads and paths of interpretations of legal norms and regulations on evaluation and explanation of their content. From this point of view we produce analysis of subjects and objects, goals and ends of interpretation of legal norms and regulations, using required methods. On this road we find that a system of ways and means of making each interpretation depends on forms and modes, which our interpretation takes in the process of analysis of various legal acts from judicial perspective in the field of legal practice. The background of our methodology is made by logical foundations of science developed by Immanuel Kant (1724—1804).

Key words: interpretation of legal norms and regulations, methodological premises of philosophy of law, generalizations of theory and practice, Immanuel Kant, European values, human rights.